

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ОСВІТИ: НОВІ ВИКЛИКИ, РИЗИКИ Й РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ

Єлизавета ПОДОЛЬСЬКА

доктор соціологічних наук, професор,
зав. кафедри філософії та гуманітарних
дисциплін, Харківський гуманітарний
університет «Народна українська академія»

Олександр НАЗАРКІН

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
металоріжучого обладнання
і транспортних систем, Українська
інженерно-педагогічна академія

Ключові слова: децентралізація,
конкурентоспроможні спеціалісти, ор-
гани громадського самоврядування, ри-
нок праці, цивілізаційна модернізація.

*Розкривається освітній потен-
ціал Харківщини в контексті під-
вищення конкурентоспроможнос-
ті регіону, аналізуються економічні
та соціокультурні передумови роз-
витку освітнього простору області
в нових історичних умовах. На під-
ставі провідних тенденцій у галузі
освіти описується сучасна освітня
парадигма і напрями модернізації
освіти у Харківському регіоні.*

© Подольська Є., Назаркін О., 2016

Актуальність теми обумовлена необхід-
ністю децентралізації системи освіти. У си-
туації, коли людство суттєво налаштоване
на розвиток демократії, підвищення гід-
ності особистості, національної самоіден-
тифікації, особистісного розвитку і само-
реалізації в умовах ринкових відносин, ви-
суються нові вимоги і до освіти. Провід-
ну роль у національних освітніх системах
відіграє вища школа, що постає вирішаль-
ним фактором підвищення якості люд-
ських ресурсів, нарощування інноваційно-
го потенціалу суспільства, розвитку інших
рівнів освіти. З цього випливає актуаль-
ність аналізу проблем освіти на регіональ-
ному рівні й обумовлюється **мета** цієї статті – виявлення основних тенденцій децен-
тралізації освіти на рівні Харківського ре-
гіону.

Загалом інтеграція України до Євросо-
юзу поклала початок суттєвим перетво-
ренням у системі вищої освіти і зближен-
ню української та європейської освіти, го-
ловне завдання якої полягає у збережен-
ні й підвищенні якості освітніх послуг.
Стратегічною метою перетворень у галу-
зі освіти є пошук гнучкої, динамічної мо-
делі освітньої системи, що включає в себе
як загальні (інваріантні) компоненти дер-
жавної освітньої системи в рівневій ієрар-
хії «по вертикалі» (від дитячого садочка

до післядипломної освіти дорослих), так і специфічні для окремих територій компоненти у їх взаємозв'язку «по горизонталі» (профільна різноманітність) залежно від географічних і національно-етнічних особливостей регіону, традицій, потреб і можливостей населення і регіону з метою посилення гармонізаційного ефекту нововведень, удосконалень і трансформацій.

У методологічному плані важливе значення має виявлення ресурсних можливостей ефективного розвитку системи освіти на рівні Харківського регіону, оскільки Харків завжди був і залишається міцним освітянським центром, де досить ефективно запроваджуються інноваційні підходи та апробуються соціальні освітянські проекти. Науково-технічний та індустріальний потенціал Харківщини може і повинен стати головним ресурсом її стійкого розвитку, визначаючи перспективний соціально-економічний і культурний стан регіону.

Загалом можна зазначити позитивну процесуальність у вирішенні проблем модернізації системи освіти в регіоні, що проявляється:

1) у спрямованості на євроінтеграцію;

2) у розширенні інформаційно-комунікаційного простору;

3) у запровадженні нового фінансово-господарського механізму, у частковому формуванні та використанні власних коштів;

4) у певній автономії вищих навчальних закладів в організації навчального процесу.

На Харківщині суттєві модернізаційні імпульси також знаходять свій прояв у демократизації освіти, у підвищенні об'єктивності під час вступу до навчальних закладів, створенні університетських центрів зі ступеневою підготовкою спеціалістів, у запровадженні нових галузевих стандартів за певним рівнем підготовки, у відмові від принципу «освіта на все життя» і переході до «освіти через все життя» та ін. [4].

Проте слід визнати, освіта у Харківському регіоні все ж не повною мірою відповідає вимогам формування моделі особистості громадянського суспільства, демократизації та відкритості. Формат навчаль-

но-виховного процесу через певні системні труднощі поки що не зорієнтований повною мірою на всебічний розвиток особистості, задоволення її потреб, забезпечення запитів суспільства і ринку праці конкурентоспроможними компетентними і відповідальними фахівцями.

Не сприяє вирішенню цієї проблеми й рівень взаємодії освіти з соціальними партнерами. Реструктуризація і подрібнення підприємств, зміна їх форми власності, закриття міцних підприємств і організацій військово-промислового комплексу (в Україні й на Харківщині зокрема) зруйнували їх партнерські відносини із закладами системи освіти. Через закриття підприємств підготовка кадрів харківськими вищими навчальними закладами для національного господарства все більшою мірою перетворюється на виробництво безробітних фахівців.

Однак, незважаючи на об'єктивні труднощі, у системі освіти Харківщини відбуваються суттєві зрушення, відповідно до вимог часу формуються *позитивні тенденції*, а саме:

1) перехід від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості, сутність якого полягає не тільки у зміні пріоритетів від державного замовлення на підготовку спеціалістів до задоволення потреб особистості, але й у формуванні в учнів умінь учитися, напрацьовувати компетенції самостійної когнітивної діяльності з використанням сучасних і перспективних інформаційних технологій;

2) концепція неперервної освіти, що обумовлена прискоренням оновлення технологій і знань у різних сферах діяльності людини;

3) перетворення знання в основний суспільний капітал, оскільки зростає користь знань для майбутнього спеціаліста, конкретного підприємства і суспільства.

Проте у зв'язку з кризовим станом суспільства мають місце і *негативні тенденції*:

1) зниження доступності та невідповідність якості освіти сучасним вимогам;

2) невідповідність ринку освітніх послуг потребам ринку праці; диспропорції у про-

цесах підготовки спеціалістів і попиту на них роботодавців;

3) неефективність механізмів державного фінансування системи освіти;

4) збереження занадто централізованого управління.

Насправді, гострою проблемою залишається наявний рівень бюджетного фінансування освітньої сфери, оскільки він позбавлений інвестиційного характеру і не забезпечує надійного розвитку та модернізації системи освіти. Майже 55% української освіти фінансується за рахунок приватних коштів і лише понад 1% – за рахунок фінансових ресурсів промислових підприємств, що вказує на вкрай низький рівень попиту реального сектору економіки на освітянські послуги [1].

Як цілком справедливо зазначив академік НАН України В.П. Семиноженко, «освіта кардинально змінила свої функції та суспільне значення – вона визначає не лише інтелектуальний рівень особистості, а й її матеріальний стан, соціальний статус, професійні амбіції, духовний світ, урешті-решт, – сам спосіб життя. Вона вже перестала бути лише технологією передачі знань від однієї людини до іншої. Вона стала не тільки засобом поширення життєвих практик, набутого досвіду і світоглядних уявлень, а й високорентабельною й інвестиційно привабливою галуззю економіки» [2, с. 20].

У формуванні нової освітньої парадигми головним є визначення сутності та базових принципів функціонування неперервної освіти. Велике значення має розповсюдження практичного досвіду Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», де вже двадцять п'ять років здійснюється експеримент з розробки і запровадження в освітню практику Харківського регіону й України в цілому оригінальної моделі неперервної освіти. Загальноновизнано, що саме в НУА створена і повноцінно функціонує нова інституціональна модель, яку вдалося ефективно вписати в освітнє середовище міста і країни.

Оскільки за останні десятиріччя професійно-технічна освіта у Харківському регіоні зазнала суттєвих втрат, з метою підви-

щення її якості необхідно: по-перше, сприяти запровадженню гнучких модульних технологій для професійного навчання кадрів на виробництві; по-друге, забезпечити інформатизацію професійно-технічної освіти, спрямованої на задоволення інформаційних і комунікаційних потреб учасників навчального процесу; по-третє, забезпечити навчальні майстерні, дільниці, лабораторії, полігони та господарства професійно-технічних навчальних закладів новим обладнанням, устаткуванням, сільськогосподарською та іншою сучасною технікою [4]. Також необхідно здійснити заходи щодо оптимізації мережі професійно-технічних навчальних закладів відповідно до перспективних потреб економіки з урахуванням демографічної ситуації та задоволення потреб регіональних ринків праці.

Доцільним в умовах трансформації ринку освітніх послуг є також розширення практики соціального партнерства вищих навчальних закладів з роботодавцями, громадянами та їх об'єднаннями і залучення їх до процесу вироблення і прийняття рішень з проблем вищої освіти; оптимізація обсягів підготовки та перепідготовки кадрів з вищою освітою у контексті інноваційного розвитку національної економіки; надання державної підтримки для підготовки фахівців за напрямками, що стимулюють розвиток пріоритетних базових галузей економіки у форматі «наука – освіта – технології» шляхом інтеграції з науковими установами та виробництвом.

Нові умови суспільного розвитку потребують змін у підготовці до реалізації можливостей професійної діяльності спеціалістів, підвищують вимоги до якості освіти, її інформатизації, професійної підготовки та управління якістю навчальних програм, методики викладання і діагностики професійних якостей спеціалістів усіх категорій, технічних засобів передачі інформації. Тому необхідно істотно зміцнити навчально-матеріальну базу, здійснити комп'ютеризацію навчальних закладів, упровадити інформаційні технології, забезпечити ефективну підготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, запровадити нові

економічні та управлінські механізми розвитку освіти.

Професійно-технічну освіту в регіоні необхідно перетворити на один із напрямів профільної старшої школи, істотно підвищити престиж технологічного навчання. Тому актуальним завданням є створення професійних ліцеїв [4, с. 7].

Оскільки Слобожанщина є тим регіоном, який здатний продукувати технології, то в Харкові протягом останніх років були створені спеціалізовані навчально-практичні центри впровадження сучасних виробничих та інноваційних технологій навчання на базі професійно-технічних навчальних закладів: машинобудування (на базі Харківського професійного ліцею машинобудування); будівництва (на базі Центру ПТО № 2 м. Харкова); сфери послуг (на базі ПТУ № 40 м. Харкова); сільського господарства (на базі ПТУ № 60 смт Кегичівка) [4, с. 23].

За останні роки відновлена підготовка кваліфікованих робітників за професіями авіаційного машинобудування у Харківському професійному ліцеї машинобудування на замовлення Харківського державного авіаційного підприємства, а також підготовка за професією «токарь-фрезерувальник» у Харківському професійному ліцеї залізничного транспорту на замовлення ВАТ «Укрелектромаш» та ДП «Харківський завод електроапаратури».

Проте в багатьох ВНЗ Харкова й України загалом зв'язки з відповідними галузями економіки значною мірою втрачені й нічого не робиться для їх відновлення. Обсяги практичної підготовки, незважаючи на встановлені стандартами вищої освіти нормативи, часто скорочуються за рахунок корегування навчальних планів. Практика підмінюється формальним перебуванням студентів у розпорядженні кафедр, або студенти залучаються до господарських робіт. Особливо це стосується напрямів підготовки фахівців для виробничої сфери та сфери обслуговування [4, с. 128–132].

З метою ефективної модернізації системи вищої освіти на Харківщині, на нашу думку, слід враховувати наступне:

1. Вирішення завдань *цивілізаційної модернізації* Харківського регіону можливе лише за умов розвитку гуманітарної та соціокультурної сфери. Саме гуманітарна політика в нових соціально-політичних умовах покликана сформувати горизонти майбутнього Харківщини і кожного громадянина. Під гуманітаризацією освіти сьогодні ми розуміємо, насамперед, вибудовування смислових і ціннісних контекстів у змісті освіти. Вона включає також інтеграцію природничо-наукового і гуманітарного знання як суміщення екологізації та морально-гуманістичного виміру соціальності. Важливого методологічного значення у ході реформування змісту освіти набуває переорієнтація вектора освіти від звернення до минулого до звернення до майбутнього, а також переорієнтація змісту освіти на проблеми людського життя.

2. Досягнення цілей регіональної гуманітарної політики забезпечується у ході виконання як у галузі освіти, так і в галузі науки. Стосовно *освіти* – це: забезпечення розвитку мережі вищих навчальних закладів з урахуванням потреб мешканців Харківщини, суспільних запитів і державних вимог щодо неперервної освіти, забезпечення рівного доступу до вищої освіти, створення сприятливих умов для підтримки і розвитку обдарованої молоді, підвищення якості освіти і модернізація матеріально-технічної бази навчальних закладів і установ гуманітарної сфери. У галузі *науки*, мається на увазі, – популяризація наукової діяльності, створення умов для реалізації наукового потенціалу і адаптації наукових працівників до ринкових умовної інноваційної системи в Харківській області, а також створення умов для ефективної професійної діяльності, постійного духовно-морального самоврядування працівників наукової сфери, забезпечення їх високого соціального статусу в суспільстві.

3. Для подолання ускладнень трансформаційного періоду на шляху гармонізації розвитку вищої освіти Харківщини відповідно до європейських тенденцій, на нашу думку, необхідно: по-перше, розширити автономію вищих навчальних закла-

дів; по-друге, реформувати мережу вищих навчальних закладів шляхом їх укрупнення і зміцнення університетів, посилення взаємодії з роботодавцями; по-третє, зменшити розпиленість вищих навчальних закладів за відомчим підпорядкуванням, що дозволить уникнути дублювання функцій у підготовці спеціалістів і більш раціонально використовувати державні кошти на фінансування вищої освіти; по-четверте, сприяти інтеграційним процесам у системі навчально-науково-виробничих комплексів; по-п'яте, забезпечити розвиток і оснащення комп'ютерною технікою, ліцензованими програмними продуктами і телекомунікаційним обладнанням мережі центрів дистанційного навчання.

4. Оскільки знаками сучасної епохи є «освіта через все життя», академічна мобільність, e-learning, то систему вищої школи потрібно розглядати як творче середовище, соціокультурна функція якого полягає у відтворенні знань і цінностей, створенні концепцій, теорій, методологій, технологій. Поряд з функцією отримання знань об'єктивно проростає інша – «навчання вчитися», тобто набуття умінь і навичок оволодіння новою інформацією та її ефективного застосування на практиці протягом всього життя.

5. Головним критерієм оцінки функціонування системи освіти, на нашу думку, є затребуваність випускників ринком праці та їх висока конкурентоспроможність при оцінюванні рівня кваліфікації роботодавцями. Тому важливо розробляти зміст вищої освіти на базі компетентнісного підходу, що дозволяє використовувати отримані знання на ринку праці та постійно вивчати регіональний ринок праці щодо потреб у висококваліфікованих кадрах.

6. Особливої значущості набуває формування у викладачів та студентів нових компетенцій з урахуванням глобальних змін в економіці, політиці, соціальній і культурній сферах, забезпечення випускників професійними знаннями, збагаченими досвідом, навичками міжкультурного спілкування і готовністю до життя і професійної діяльності в умовах міжнародної співпраці й конкуренції, здатністю протягом усього

життя самостійно засвоювати і використовувати нові знання і технології та усвідомлювати взаємозв'язок світових і національних проблем.

7. З метою *децентралізації* у галузі освіти все більш значущими стають характеристики нової моделі управління освітою. Українська дослідниця проблем управління освітою В. В. Чепак цілком справедливо зазначає, що «в умовах розвитку громадянського суспільства, лібералізації соціальних та економічних відносин змінюється суб'єкт-об'єктна структура управління системою освіти. Соціальні інститути, групи та індивіди, які традиційно вважаються об'єктами управління (студентські групи, викладацькі об'єднання, роботодавці та ін.), є сьогодні активними суб'єктами управління освітою, або повноправними партнерами управлінського процесу» [3, с. 329]. Ми вважаємо, що проявами результативності заходів щодо децентралізації можуть бути: по-перше, реальна участь інститутів суспільного управління в контролі якості навчання як на рівні закладів, так і на регіональному рівні (наглядові ради, піклувальні ради і т. п.); по-друге, надання навчальним закладам повної інформації про діяльність і ресурси на сайті кожного навчального закладу; по-третє, зростання ролі професійного самоврядування, створення висококомпетентних команд науково-педагогічних кадрів, підвищення відповідальності товариств викладачів, предметних професійних асоціацій за прийняті рішення і контроль якості освіти.

8. Демократизація освіти передбачає *посилення ролі органів громадського самоврядування*, активізацію участі професійних асоціацій у навчально-виховній, науково-методичній, підприємницькій діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінюванні якості освітніх послуг.

У результаті вирішення цих проблем у галузі освіти Харківщини очікуються:

1) усебічна підтримка і сприяння активній діяльності батьківської громадськості, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, різних фондів, ЗМІ, їх залучення до вироблення і запровадження рі-

шень щодо модернізації вищої освіти; розширення ролі студентського самоврядування у навчально-виховному процесі;

2) поєднання державного і суспільного контролю за якістю освіти, запровадження нової етики управлінської діяльності в галузі освіти, заснованої на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації;

3) відкритість розробки, експертизи й апробації нормативно-правових документів і відкритість інформації щодо результативності діяльності вищих навчальних закладів;

4) створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях, організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій із залученням громадськості.

Реалізація усіх цих очікувань відбувається на фоні переорієнтації загальної парадигми вищої освіти з *гуманістичної*, що тлумачить вищу освіту як право людини збагачувати себе вищими інтелектуальними досягненнями людства і ставить їх на службу соціальному прогресу, на пара-

дигму *економічну*, згідно з якою вища освіта являє собою сферу інвестицій, що приносять додатковий прибуток, фінансові дивіденди та інші бонуси. Важливо не тільки спрогнозувати позитивні моменти легітимізації економічної парадигми освіти, а й усвідомити ризики її запровадження. На наш погляд, перспективне майбутнє освіти в Україні можливе тільки за умов поєднання цих двох парадигм, адже серед усіх соціальних інститутів тільки освіта може виконувати таку важливу місію, як виховання у людей потреби освоювати набуті людством знання, зберігати фундаментальні людські цінності, піклуватися про нинішні й майбутні покоління.

У контексті децентралізації освіти необхідно виявити модернізаційні імпульси її трансформації на регіональному рівні, зберігати гуманістичну спрямованість її розвитку, спрямовувати усі регіональні ресурси на освіту і виховання таких професіоналів, які завдяки своїм знанням, компетенціям і громадянським якостям зможуть розвивати своє місто, свій регіон, свою країну.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ревак І. О.** Вища освіта в структурі інтелектуального потенціалу України: стан та перспективи розвитку / І. О. Ревак // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 136.

2. **Семиноженко В. П.** Сучасна освіта в контексті нових суспільних викликів / В. П. Семиноженко // Кадровый потенциал современных образовательных систем: состояние и перспективы : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Харьков, 18 февр. 2016 г.) / М-во образования и науки Украины, Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» [и др. ; редкол. : Е. В. Астахова (гл. ред.) и др.]. – Харьков : Изд-во НУА, 2016. – С. 19–22.

3. **Чепак В. В.** Управління в інституті освіти: соціологічні моделі / В. В. Чепак // Соціальні технології: заради чого? яким чином? з яким результатом? : монографія / кол. авт. ; наук. ред. В. І. Подшивалкіна. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова, 2014. – С. 329–337.

4. Образовательный потенциал Харьковщины : монографія / [В. И. Астахова, Е. В. Астахова, Е. В. Астахова (мл.) и др.]; под общ. ред. Е. В. Астаховой, Е. А. Подольской ; Нар. укр. акад. – Харьков : Изд-во НУА, 2013. – 502 с.

REFERENCES

1. **Revak I. O.** Higher education in the structure of intellectual potential of Ukraine: status and prospects of development / I. O. Revak // Economy problems. – 2014. – № 4. – P. 136.

2. **Semynozhenko V. P.** Modern education in the context of the new social challenges / V. P. Semynozhenko // Human resources of modern educational systems: state and prospects : materials of international scientific-practical conferences, Kharkov, 18 of February, 2016 / The Ministry of education and science of Ukraine, The Institute of Higher Education Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kharkov University of Humanities «People's Ukrainian Academy» [and etc. ; editorial board: E. V. Astakhova (chief editor) and etc.]. – Kharkov : Publisher PUA, 2016. – P. 19–22.

3. **Chepak V. V.** Management at the institute of education: sociological models / V. V. Chepak // Social technologies: For what? How? With what result? : monograph / The collective authorship, science editor. V. I. Podshivalkina. – Odessa : Odessa National University of I. I. Mechnikov, 2014. – P. 329–337.

4. Educational potential of the Kharkov region : monograph / [V. I. Astakhova, E. V. Astakhova, E. V. Astakhova (young.) and etc.]; under the general edit of E. V. Astakhova, E. A. Podolskaya ; People's Ukrainian Academy. – Kharkov : Publisher PUA, 2013. – 502 p.